

Петро Вівчарик

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА У ПРАЦЯХ СТЕПАНА КАЧАЛИ

Стаття висвітлює роль Степана Качали у дослідженні соціальних і економічних аспектів життя селян, у становленні та розвитку кооперативного руху на території Східної Галичини в кінці XIX ст.

Ключові слова: Степан Качала, кооперативний рух, священник, «Надія», Східна Галичина.

Петр Вивчарик

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМАТИКА В ТРУДАХ СТЕПАНА КАЧАЛЫ

Статья освещает роль Степана Качалы в исследовании социальных и экономических аспектов жизни крестьян, в становлении и развитии кооперативного движения на территории Восточной Галичины в конце XIX века.

Ключевые слова: Степан Качала, кооперативное движение, священник, «Надежда», Восточная Галичина.

Petro Vivcharyk

SOCIAL AND ECONOMIC PERSPECTIVE IN STEPAN KACHALA'S WORKS

The article lights up the role of Stepan Kachala in researches social and economic aspects of life of peasants and becoming and development the co-operative motion on territory of East Galychyna in second part of XIX century.

Key words: Stepan Kachala, co-operation, priest, «Nadija», East Galychyna.

Із заснуванням у другій половині XIX ст. товариства «Просвіта» його члени, меценати змогли привернути увагу суспільства не лише до успіхів чи невдач на політичній арені, але й до не менш важливих причин економічного занепаду та пошуків виходу із кризових явищ, які існували у галицькому соціумі. Діяльність «Просвіти» поступово сформувала рух, який зумовив створення на те-

риторії Східної Галичини нової стратегії економічного розвитку, котрий забезпечив функціонування низки товариств, більшість яких існували на базі принципів кооперації. Особливістю цього руху була його спрямованість на досягнення мети з допомогою власних сил, оскільки держава не надавала необхідного сприяння.

Особливе місце у процесі аналізу економічної ситуації та участі у формуванні кооперативного руху у Галичині належить пароху із Шельпак С. Качалі.

Актуальність даної проблематики ґрунтується на висвітленні ролі о. Качали у зародженні товариств кооперативного характеру у Східній Галичині у другій половині XIX ст.

Наукову новизну становлять архівні і публіцистичні джерела, які окреслюють участь Степана Качали у теоретичному обґрунтуванні аспектів, які перешкоджали економічному піднесенню на галицьких землях та визначенні шляхів подолання цих проблем.

Мета дослідження полягає у характеристиці внеску С. Качали у визначенні причин економічного занепаду на території Галичини у контексті економічної кризи у Австро-Угорській імперії і формуванні концепції щодо досягнення необхідного результату.

Джерельною базою статті слугують брошури С. Качали, зокрема, «Що нас губить, а що нам помочи може. Письмо для руських селян» [7], а також його дописи у галицьких часописах «Слово», «Діло», «Правда» та ін.

Окремі аспекти даної проблематики висвітлено С. Ушаковою [12], І. Рудянином [11], С. Гелеєм [2], Є. Дорошем [3]. Проте питання поглядів С. Качали у сфері економіки розглядалось вищевказаними дослідниками лише в контексті громадсько-політичної діяльності пароха із Шельпак.

Будучи одним із засновників товариства «Просвіта» С. Качала ще перед створенням товариства виокремлював низку питань, які мала б вирішувати майбутня організація. Одним із перших галицький священник вказав на потребу соціального захисту населення, наголошував на необхідності боротьби з пияцтвом та безгосподарністю. Саме ці тези лягли в основу його статті у часописі «Неділя» у 1865 році. Написана вона була у формі популярних бесід, запитань та відповідей простою мовою із використанням життєвих прикладів. Ефективність такої форми полягала у тому, що вона розкриває окремі проблеми і при цьому показує можливі способи їх вирішення.

Цікаво, що коли у 1873 році С. Качала вступив у полеміку із М. Драгомановим через публікацію галицького пароха «Політика русинов», М. Драгоманов на підтвердження своїх аргументів наголошував, що теорія Качали мала всі ознаки суто клерикальної доктрини. На його думку вона була квазітеологічною, оскільки твердила, що зло є причиною бідності, ніби бідність сама по собі була варта осуду. Більше того, М. Драгоманов зазначав, така доктрина, звичайно, була комфортним виправданням для духовництва, яке отримувало свої доходи прямо і посередньо від зубожілого селянства [4, с.140].

З часом діяльність «Просвіти» стала предметом палких дискусій у Галицькому сеймі. С. Качали знову зазнала критики вже з боку польських депутатів, які звертали увагу на нібито політичні акценти, що були приховані у праці С. Качали.

Якщо більш детально аналізувати погляди пароха із Шельпак стосовно економічного занепаду у Галичині, то у його публікаціях чітко простежується, особливо у брошурі «Що нас губить, а що нам помочи може. Письмо для руських селян» (1869), те, що С. Качала нерозривно пов'язує проблеми економічні із факторами соціального характеру, зокрема пияцтвом, темнотою, неосвіченістю, невмінням організовуватися, щоб заробити й правильно витратити зароблене. Завдяки тому, що брошура була написана доступною мовою, у формі бесід, котрі були повсякденними для галицького селянина, вона здобула широку популярність і з часом перевидавалася трьома накладами і в сумі загальна кількість примірників досягла 10 тисяч.

Варто зауважити, що велику роль у вирішенні вищезазначених проблем С. Качала покладав на створене у 1868 році товариство «Просвіта», яке повинно було замінити собою «Галицько-Руську Матицю», котра перебувала під контролем москвофілів і на жаль не виправдала тих надій, які покладала на неї галицька інтелігенція на початку другої половини XIX ст.

Поряд з цим, ще у 1868 році, публікуючись у «Слові» та обґрунтовуючи необхідність просвіти, С. Качала зауважував, що «передовсім труд знойний, труд совокуплений з постійністю для піднесення нашого *народного просвіщення*, для улущенія нашого матеріального состояния, і для сохраненія... народного блага... В конституційній державі треба самому о себе старатися» [7, с. 2]. Тобто вже тоді о. Качала акцентував увагу на тому, що лише пра-

ця як інтелігенції стосовно просвіти народу, так і простих галичан у напрямку побудови власного добробуту, будуть панацеєю для підвищення економічного становища у суспільстві. Більше того, у брошурі «Що нас губить, а що нам помочи може...» С. Качала устами селянина стверджує, що незважаючи на всю цінність свободи, яка звільнила селян від панської нагайки, багато хто замість того, щоб із завзяттям взятися до праці, стали заглядати до корчми, наслідком чого стало підвищення орендної плати за землю та перехід земель селян євреям-корчмарям [9, с. 5]. Зустрічаємо на сторінках галицьких часописів також критику С. Качали діяльності «Галицько-Руської Матиці». Галицький парох говорить: «Заводжено школи, зложено навіть Матицю для видання книжок популярних, але кинулись наші, вмісто поступовати раз виробленою певною дорогою, впрост до языка літературного». Наслідком тому, на думку о. Качали, стало те, що засновані школи «стаються розсадником нового винародовлення, бо для недостатку книжок руських беруться до рук польські, якими закидаються» [6, с. 4].

Питання освіти для С. Качали було одне з ключових, оскільки він наголошував у відповідь на тези: «Хлоп до плуга та до ціпа, а не до книжки» та інші подібного ґтибу, що навчання не тільки того, що в школі, а людина може і повинна навчатися до кінця життя. На підтвердження наведемо декілька діалогів: «Іван: «Та де ж нам просвічуватись? До школи ходити вже не час, а книжок читати не уміємо, та хоч би й уміли, то коли їх читати? Священик: Дійсно, що ходити до школи вам не час: але ціле життя є школою, бо кажуть: чоловік не вчиться розуму до старости, але аж до смерти. Хоч не умієте самі читати, то найшовся завше час доброго письма послухати. В неділю, а не раз і в будень, заглянувши до корчми, знайдеш там повно людей. Чи не ліпше було би, щоб ви сходилися до дяка, або якого господаря, що уміє читати? Нині виходять добрі письма руські по 5 або 10 кр. можна би послухати, забавитися, та ще й чого доброго навчитися. А окрім того, щоби діти наші не були темні так як ви нині, потреба заложити школу, та дітей пильно посилати до школи: вони навчаться читати, то і вам прочитувати стануть дещо дома» [9, с. 30-31]. При цьому акцентуючи увагу на великій негативній ролі пияцтва для галицького селянства, С. Качала наводить приклади шкоди, яку вона завдає і дітям та молоді, оскільки «де старі забавляються, там вже і діти пити мусять, не відмовиться дитина від того. А мати або батько ще

не раз тішаться з того, коли хлопчисько уп'ється. Мати, коли іде до корчми, то і дитину веде за собою, а коли тая підросте, то випихають її з худобою. Чи була на науці про те і не питають... Діти дивляться, що старі роблять, та й нуж собі» [9, с. 11].

Порівнюючи користь і наслідки в залежності від того чи людина освічена чи ні, С. Качала твердить наступне: якщо слідувати логіці тогочасного селянина і заощадити гроші на навчанні своєї дитини через скупість чи бажання залишити її біля господарства, то, поперше, з часом виникнуть суперечності щодо поділу між дітьми і без того невеликого клаптику землі, по-друге, заощаджені гроші все одно проп'ються або селянина просто обдурять на виборах або під час якихось фінансових операцій. Натомість освічену людину, яка зможе хоча б читати, обдурити буде значно важче. Окрім того, вона, читаючи різні брошури, газети буде знати політичну ситуацію, знатиме як себе поводити, щоб зберегти своє майно чи місце де можна йти на гарний заробіток. Більше того, парох із Шельпак радить посилати дітей навчатися ремеслу (за його ініціативою й заходами львівського народовського гурту вислано в 70-х роках кілька десятків здібних хлопців на науку ремесла поза кордони Галичини [5, с. 441]), але основних зусиль докладати, щоб діти навчилися читати і писати, адже письменного навіть швидше візьмуть навчати ремеслу. А коли вже дитина оволодіє ремеслом, вона вже зможе і сама на хліб заробляти, і додому якусь копійку передавати. Вчена людина зможе відрізнити природні явища, а не підпадати під забобони, загалом дізнаватися про світ [9, с. 33]. Галицький парох наголошував: школа повинна учити раціональній праці і ощадності. «Учіть людей раціонально працювати и щадити, а уратуєте его. Заводіть роботні шкблньї, касы ошадности по школахъ» [8, с. 3].

Окреслюючи ті негативні наслідки, до яких призводило пияцтво і неосвіченість, С. Качала неодноразово згадує євреїв. У багатьох випадках він змальовує їх як хитрих гендлярів, які позбавляють земель селян, але поряд з цим у пияцтві селян С. Качала не вважав винним корчмаря, а у певних ситуаціях євреїв він вважав прикладом, бо не п'ють, мають школи, вчать дітей, вміло торгують. При цьому вони стараються утримати у залежності від алкоголю селянина, який у корчмі втрачає дорогоцінний час, який можна було потратити на заробітки, чи на обробіток власної ділянки. Як зазначає С. Качала, «час, то гроші... День перед тобою, то твій, можеш коли хочеш в ньому робити й приробити, а день

утрачений, день минувший, день вчорашній не вертає, його не купиш за жадні гроші...» [9, с. 17].

Як депутат до Галицького сейму, Віденської Державної ради не оминає С. Качала своєю увагою і питань політичних, як одних з важливих чинників соціально-економічного життя суспільства. Зокрема, особливу увагу він звертає на вибори. Галицький священник насамперед порушує проблему підкупу виборців: «Не одному виборцеві обіцяли дати дозволене сина оженити, іншому, що сина від войска увільнять, многим давали гроші, дрова і т.д., щоб іно голосовали на пана або на хлопа» [9, с. 22]. При цьому о. Качала говорить, що коли навіть проголосують за селянина, то від нього, як у Сеймі, як Державній Раді буде мало користі, адже поряд з тим, що він повинен розуміти політичну ситуацію, розбиратись у тих дискусіях, що точаться, він повинен і знати іноземну мову, що для тогочасного селянина було надзвичайно важким завданням. «Господарський розум може бути добрий вдома, в громаді, але до сойму, між адвокатів він закороткий» – стверджує С. Качала.

Висвітлює С. Качала також питання участі священників у виборах і наголошує, що під впливом панів селяни часто входять в оману і не здогадуються ні про фальсифікацію поляками виборів, ні про діяльність греко-католицького духовенства у Сеймі. Зокрема, парох із Шельпак вказує на велику роль духовенства щодо захисту української мови. При цьому, окреслюючи значення проблеми, С. Качала говорить: «Чия мова в хаті, такий там і господар... Так само: чия мова в урядах, той господар в краю... Писали у нас по урядах по німецьки, а нині пишуть по польськи, яка мова, такі урядники... Ми хочемо, щоби под цісарем нашим уважано нас в нашім краю господарями... [9, с. 25-26]. Як наслідок цього, С. Качала підводить своєрідний висновок: «Так то чоловік темний сам лізе в болото та ще гнівається, що другі ним не лізуть або його ще задержують» [9, с. 28]. Поряд із вищевказаними проблемами, С. Качала дає пораду, яка, на його думку, повинна дати напрямок руху щодо поліпшення матеріального становища у суспільстві: «Проти п'янства поставити мірність, проти лінивства – працевитість, а проти марнотратства – ощадність. Або, коротше сказати: наука, праця і ощадність урятують нас від лихви» [9, с. 30]. Таким чином, алкоголізм та неосвіченість складали лише частину тих проблем, котрі існували у соціально-економічній сфері. С. Качала перший звернув увагу на потребу народних організацій таких

як громадські позичкові каси і зернові склади (шпихлірі). Він обґрунтовував їх існування тим, що селяни, на жаль, не вміли витрачати зароблені кошти із максимальною користю для громади. Зокрема, за ініціативи С. Качали по селах були створені товариства тверезості. Однією із заслуг о. Качали у розвитку української економіки, зокрема кооперації, була його участь у роботі кредитного кооперативу «Народної торгівлі». При читальні товариства «Просвіта» у Збаражі він організував кредитну спілку «Надія» [1, 77–78; 11, с.57-58].

С. Качала зазначав наступне: оскільки селяни не можуть зменшити податки, слід зменшити витрати, а громадські позичкові каси і шпихлірі якнайкраще можуть цьому сприяти. Аналізуючи чинники, які передували створенню шпихлірів С. Качала наголошував, що навіть невелика сільська громада могла дозволити собі закласти необхідну кількість зерна у шпихлірі, а потім при позичці брати менший відсоток, ніж євреї-лихварі. Більше того, коли буде заощаджена необхідна кількість зерна, залишки можна буде продавати і на ці гроші створити громадську позичкову касу. Як приклад С. Качала наводив Наддніпрянську Україну, зазначаючи, що відмінністю на цих територіях було те, що в шпихлірі не зсипали зерна, а жито, ячмінь, овес, гречка зберігалися у снопах. Їх складають у громадські стоги і тому хто має потребу у зерні чи соломі, снопи видаються у копах, віддається цей борг так само, плюс ще з відсотком. За словами С. Качали, основою для позичкової каси можуть слугувати невикористані облігації, які можна обміняти на гроші або використовувати землі, які мало обробляються (здавати частину в оренду) [9, с. 55-57]. Продажем облігацій повинна опікуватися Рада повітова, також громадська рада. Для повноцінного функціонування і стабільного розвитку зернових шпихлірів, окрім відповідних керівників, необхідно також мати відповідний статут, затверджений Радою повітовою, як законодавча база для можливості стягнення боргів з недобросовісних позичальників.

С. Качала наголошував на марності участі багатьох селян у судових процесах, оскільки часто через дрібні сімейні чвари люди готові тратити гроші на судові витрати, ніж їх заощадити і вкласти у позичкову касу. При цьому забувається прислів'я «Краще солом'яна угода, ніж золотий процес» [9, с. 62-63]. Тобто він знову наголошував на збереженні людських коштів із подальшим використанням їх потенціалу з найбільшою користю для людей.

Великою послугою для галицьких селян було розміщення С. Качалою у своїй брошурі зразків статутів щодо створення гуртків і що найважливіше – шпихлірів і позичкових кас (статут, інструкція касира позичкової каси тощо). Детально аналізувалася документація, необхідна при створенні цих структур, вказувалися установи, куди її слід було подавати, кількість екземплярів

Отже, підсумовуючи діяльність С. Качали в економічній сфері із впевненістю можна стверджувати, що будучи перш за все політиком, галицький священник вбачав у певних суспільних явищах ті недоліки, які гальмували розвиток економіки у Галичині. Окрім того, виступаючи за просвіту, за формування у селян чіткої позиції стосовно подій, що відбувалися у Австро-Угорській імперії, С. Качала старався стимулювати галицьке населення до змін через свої публікації. Звісно, його праці не можуть претендувати на звання повноцінних досліджень, оскільки це були насамперед міркування пов'язані із соціальним становищем галицького соціуму. Однак у статтях, брошурах С. Качали ми все-таки вбачаємо елементи наукового аналізу. Зокрема у брошурі «Що нас губить, а що нам помочи може...» виокремлюються полемічні дискусії, які спрямовані на вирішення нагальних питань таких як неосвіченість, боротьба з пияцтвом, створення позичкових товариств, формування політичної свідомості. Саме ці аспекти парох із Шельпак брав за основу під час трактування важкої економічної ситуації у Галичині. Окрім того, його думки стосовно створення шпихлірів, позичкових кас зумовили розвиток кооперативного руху у Галичині, який повинен був привести до створення міцної господарської структури краю та його економічної незалежності.

Джерела та література:

1. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / Витанович І. – Нью-Йорк : [б. в.], 1964. – С. 77-78.
2. Гелей С. Степан Качала – видатний діяч українського національного відродження в Галичині (До 180-річчя від дня народження) // Студії політологічного центру «Генеза»/ С. Гелей. – Львів, 1995. – Ч. 3. – С. 194-197.
3. Дорош Є. Родина Качалів в історії Галичини / Є. Дорош, В. Слюзар. – Т. : Підручники і посібники, 2010. – 160 с.
4. Драгоманов М. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876-1895) / М. Драгоманов, М. Павлик. – Чернівці, 1910. – Т. 2. – 317 с.

5. Збаражчина: збірник статей, матеріалів і споминів. – Нью-Йорк, 1980. – Т. 1. – 441 с.
6. Качала С. Из Шельпак. Побудка до больше ревной и решительной деятельности / С. Качала // Слово. – № 33. – 1870. – С. 4.
7. Качала С. Изъ Шельпакъ. Еще о русско-народномъ обществѣ / С. Качала // Слово. – 1868. – № 27. – 6 (18) квіт.
8. Качала С. Про народни школы и ихъ бытъ матеріальный / С. Качала // Діло. – 1884. – Ч. 3.
9. Качала С. Що нас губить, а що нам помочи може. Письмо для руських селян / С. Качала. – Львів, 1869. – 56 с.
10. Пашук В. Просвітницькі ідеї о. Степана Качали / В. Пашук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність, 2010. – № 19. – 379 с.
11. Рудянин І. Участь греко-католицьких священників у кооперативному русі на території Східної Галичини у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / І. Рудянин // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2010. – Вип. 4. – С. 57–62.
12. Ушакова С. Степан Качала – політик і публіцист / С. Ушакова // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія. – Тернопіль, 2007. – Вип. 1. – С. 41–45.